

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

УДК 94(447.75)Джанібек Султан«1476/1477»

В.П.ГУЛЕВИЧ *

ЗАГАДКОВИЙ ПРАВИТЕЛЬ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА ДЖАНИБЕК СУЛТАН (1476–1477 рр.)

Джанібек Султан вийшов на політичну арену в 1470-х рр. Будучи сином хана Саїда Агмета II і троюрідним братом кримського хана Менглі Гірея, він мав усі права на володарювання у Криму, який із кінця другого десятиліття XV ст. фактично перетворився на спадковий улус Чингізидів із роду Тука Тимура. Не маючи сил для боротьби за владу, він був змушений вести життя вільного кочівника на землях хана Магмуда бен Кічі Мугаммада. Внутрішні негаразди у Криму, викликані усобицями серед карачі-беїв, дали йому можливість восени 1476 р. стати ханом. Збунтувавшись проти всевладдя карачі-бея Емінека Ширіна його брат Гаджике Ширін і другий за значенням у Криму карачі-бей Абдаллаг Барин привели Джанібека до влади. Утім правління його було надто коротким і нічим особливим не відзначилося. Уже невдовзі він був змушений назавжди покинути Крим і восени 1477 р. перебрався до Великого князівства Московського.

Ключові слова: *Кримське ханство, Велика Орда, Османська імперія, Венеція, Джанібек Султан, Агмад, Емінек Ширін, Гаджике Ширін, Абдаллаг Барин, Іван III.*

Постать Джанібека Султана – маловідомого, але дуже цікавого персонажа в ранній історії Кримського ханства – досі не була об'єктом спеціального дослідження. Його діяльність припала на один із найбільш таємничих періодів – середину – другу половину 1470-х рр., стосовно якого фахівці поки що не можуть скласти цілісну картину подій. Між тим, наявна на сьогодні сукупність джерел різноманітного походження дозволяє не лише зробити певні узагальнення, а й пролити світло на цього загадкового кримського правителя.

Про походження Джанібека достовірних відомостей немає. Московський князь Іван III називав його «царевичем»¹. Це свідчить, що батько Джанібека

---

* Гулевич Владислав Петрович – головний консультант управління по зв'язках із місцевими органами влади й органами місцевого самоврядування апарату Верховної Ради України
E-mail: gulevych_v@ukr.net

був ханом. Довгий час його вважали сином або небожем ординського володаря Агмада. Але І.Вашарі, спираючись на ярлик кримського хана Менлі Гірея від 883-го року гіджри (4 квітня 1478 – 24 березня 1479 р.), в якому він вимагав від жителів міста Кирк-Єр не впускати до себе синів хана Саїда Агмета II², справедливо вказав, що Джанібек міг бути саме його сином. Важливо відзначити, що Саїд Агмет II був онуком кримського намісника Таш-Тимура (1392–1395 рр.) і сином «імператора Солхату» Бека-Суфі (1419–1421 рр.), за час короткого правління якого Кримський тумен Орди перетворився на фактично спадковий улус його роду³. Слід наголосити, що засновник Кримського ханства Гаджи Гірей був онуком Таш-Тимура і небожем Бек-Суфі. Таким чином, якщо Джанібек дійсно доводився сином Саїдові Агметові II, то він мав усі права на правління у Криму.

Як відомо, доля Саїда Агмета II була сумною. У 1455 р. його двічі розбили – спершу московське військо під Коломною⁴, а потім кримський хан Гаджи Гірей у Причорномор'ї. Разом із синами, дружинами та наближеними переможений, у розрахунку на притулок, утік до київського князя Семена Олельковича⁵. Той поселив їх у Києві, але Казимир IV наказав руському воеводі А.Одровонжу заарештувати Саїда Агмета II та ув'язнити в місті Ковно, де він і закінчив своє життя⁶. Те, що колишній хан помер у литовському полоні підтвердив і Менлі Гірей⁷.

Разом з А.Одровонжем проти Саїда Агмета II виступило й військо молдавського воеводи Петра Арона, до якого в полон потрапили сини хана. У 1456 р. останній зобов'язався видати їх Казимирові IV на першу ж його вимогу⁸. Але на 1462 р. вони все ще перебували в молдавському полоні⁹. Відомо, що

¹ Сборник Императорского русского исторического общества (далі – СИРИО). – Т.41: Памятники дипломатических сношений Московского государства с Крымскою и Ногайскою ордами и с Турцией. – Т.1: С 1474 по 1505 год, эпоха свержения монгольского ига в России. – Санкт-Петербург, 1884. – №2. – С.9.

² *Vásáry I.* A contract of Crimean Khan Mängli Giräy and the Inhabitants of Qırq-yer from 1478/79 // *Central Asiatic Journal*. – Vol.26. – №3/4. – Wiesbaden, 1982. – P.294 (оригінальний текст), 295 (переклад): «І ви (жителі Кирк-Єра – В.Г.), кажучи іншим “[це] син Гаджи Гірея”, або “[це] син Саїда Агмета”, не пускайте їх у свою фортецю». Пор.: *Усманов М.А.* Жалованные акты Джучиева улуса XIV–XVI вв. – Казань, 1979. – №10. – С.35.

³ *Гулевич В.П.* Крым и «императоры Солхата» в 1400–1430 гг.: хронология правления и статус правителей // *Золотоордынское обозрение*. – Вып.4 (6). – Казань, 2014. – С.166–197.

⁴ Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Т.5: Псковские и Софийские летописи. – Санкт-Петербург, 1851. – С.271; Т.6: Софийские летописи. – Санкт-Петербург, 1853. – С.180; Т.8: Продолжение летописи по Воскресенскому списку. – Санкт-Петербург, 1859. – С.144; Т.12: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. – Санкт-Петербург, 1901. – С.109; Т.25: Московский летописный свод конца XV в. – Москва; Ленинград, 1949. – С.273.

⁵ *Jana Długosz* Dziejów Polskich księg dwanaście. – T.V. – Ks.XII / Przekł. K.Mecherzyńskiego. – Kraków, 1870. – S.201.

⁶ *Ibid*; *Меховский М.* Трактат о двух Сарматиях. – Москва; Ленинград, 1936. – С.91; *Kronika Polska Marcina Kromera biskupa Warمیńskiego księg XXX / Przekł. Marcina z Błażowa Błażowskiego.* Nowe wydanie. – T.II. – Ks.22. – Kraków, 1882. – S.1031.

⁷ СИРИО. – Т.41. – №100. – С.539. Пор.: Там же. – №98. – С.522.

⁸ *Documentele privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki.* – Vol.II. – Par.2. – Bucuresci, 1891. – №52. – P.66; *Уляницкий В.А.* Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV–XV вв. – Москва, 1887. – №82. – С.91; *Dogiel M.* Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae in quo pacta, foedera, tractatus pacis, mvtvae amicitiae, subsidiorum, indvciarvm, commerciorvm... – T.1. – Pars 2. – Vilnae, 1758. – P.602.

⁹ *Documentele privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki.* – Vol.II. – Par.2. – Apendice. – №522. – P.696–697; *Уляницкий В.А.* Материалы... – №92. – С.102.

принаймні одного з ханських синів тримали в Білгороді (Акермані). У привілеї Петра Арона від 29 червня 1456 р. згадане мито, прив'язане до перебування в місті татарського царевича¹⁰. Вочевидь, ішлося про сина розбитого Саїда Агмета II, на утримання якого це мито й запроваджувалося. Ще в 1459 р. «татарове Седиахметевь» змогли напасти на московські володіння¹¹, але оскільки в подальшому у джерелах про них не згадувалося, вочевидь їх швидко «поглинули» інші степові володарі.

Отже рік народження Джанібека невідомий. Але те, що вперше на політичній арені він з'явився в 1470-х рр., може опосередковано свідчити про його малолітство на момент полону Саїда Агмета II. Де після цього впродовж двох десятиліть перебував Джанібек незрозуміло. Зі слів Івана III, він «быль казакомъ»¹², тобто вів вільне кочове життя, і, вірогідно, певний час перебував у Великому князівстві Московському. Маємо два достовірних джерела різного походження про те, що повне ім'я Джанібека було Джанібек Султан¹³. Саме так ми й називатимемо його.

Становище самого Джанібека Султана було складним. У 1474 р. він навіть просився на московську службу. Тоді Іван III запевнив Менглі Гірея, що не прийняв його, оскільки той був ворогом кримського хана, хоча насправді «опочивъ въ своей земли (Джанібек Султану – *В.Г.*) даваль»¹⁴. Того ж року під час конфлікту між Менглі і кількома претендентами за уряд тудуна Кафи до Джанібека втік Шейдак, син померлого на рубежі 1473–1474 рр. кримського карачі-бея Мамака Ширіна. Інформація про втечу надійшла у Крим з міста Тана (Азак) – венеціанської колонії в гирлі Дону¹⁵. Отже Джанібек Султан кочував у Нижньому Подонні – на теренах, підвладних астраханському ханові Магмуду (брат правителя Великої Орди Агмада), який помер між березнем 1475 і квітнем 1476 рр.¹⁶ У 1476 р. навколо Тани кочували трое синів Магмуда¹⁷. Важливо відзначити й те, що «головний хан (Агмад – *В.Г.*) перебував у стані війни з Касим-ханом [бен Магмуд], своїм [старшим] небожем [...] між ними була велика війна»¹⁸. Те, що Джанібек Султан знаходився не у володіннях Агмада, а на землях спершу його брата, а з 1475–1476 рр. – небожів – це важлива деталь, про що буде нижче.

¹⁰ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardynskiego we Lwowie. – T.VII: Dokumenta multańskie i mołdawskie. – Lwów, 1878. – №*VII. – S.230.

¹¹ ПСРЛ. – Т.8. – С.114, 147; Т.12. – С.112; Т.25. – С.275–276.

¹² СИРИО. – Т.41. – №3. – С.14.

¹³ Le Khanat de Crimeé dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı / Ed. A.Bennigsen, P.N.Borotov, D.Desaiue, Ch.Lemercier-Quelquejay. – Paris; Den Haag, 1978. – P.62; Codice diplomatico delle colonie Tauro-Liguri durante la signoria dell'Ufficio di S.Giorgio (MCCCCLIII–MCCCCLXXV). – Т.II. – Parte II // Atti della società Ligure di storia Patria. – Vol.VII. – Parte II. – Fasc.I (далі – Atti). – Genova, 1879. – №1104. – P.123.

¹⁴ СИРИО. – Т.41. – №3. – С.14.

¹⁵ Atti. – Vol.VII. – Parte II. – Fasc.I. – №1104. – P.123.

¹⁶ Зайцев *И.В.* Астраханское ханство. – 2-е изд., испр. – Москва, 2006. – С.41–42.

¹⁷ Контарини *А.* Путешествие в Персию // Барбаро и Контарини о России: К истории итало-русских связей в XV в. / Пер. Е.Ч.Скржинской. – Москва, 1971. – С.220.

¹⁸ Там же. – С.221.

Розкол у кримській владній верхівці дав Джанібеківі Султану надію на прихід до влади у ханстві. Менглі Гірей намагався нейтралізувати цю загрозу. У листопаді 1474 р. до Москви з Криму прибув Довтелек-мурза, син кримського карачі-бея Емінека Ширіна¹⁹, який мав умовити Івана III прийняти Джанібека на свою службу. Але московський правитель навесні 1475 р. відповів ханові, що про «царевича Зенибека» нічого не знає й «послалъ в Орду про него отведети»²⁰.

Тим часом у Криму відбулися важливі події. Улітку 1475 р. турки захопили центр генуезьких чорноморських колоній – Кафу, де до їхніх рук потрапив сам Менглі Гірей, якого вони залишили правити Кримським ханством під своїм контролем²¹. Важливу роль у цих подіях відіграв Емінек Ширін, котрий і запросив османців захопити місто. Але розкол серед кримської верхівки лише поглибився. Необмежена влада першого карачі-бея викликала спротив серед татарських князів і у травні 1476 р. Емінек повідомив султанові, що проти нього збунтувався рідний брат Гаджике, якого підтримав другий після Ширінів кримський карачі-бей – Абдаллаг Барин. Представники двох наймогутніших племен – Ширін і Барин – вирішили усунути не лише Емінека, а й замінити своїм ставлеником самого Менглі Гірея. Задум був сміливий, але для його реалізації забракло сил. З'єднавшись із Джанібекком Султаном, заколотники лише з тисячею воїнів оточили Емінека в місті Крим (Солхат). Частина людей першого карачі-бея перейшла на бік його ворогів, але вони так і не змогли захопити місто. Гаджике й Абдаллаг відступили «в місця, близькі до Тахт [Ель], і [...] приєдналися до Тахт [Ель]»²², і жоден із них не був вигнаний»²³.

Попри те, що небезпека від заколотників не минула, Емінек приєднався до османців у поході проти Молдавії. Очевидець подій Балтазар із Пісції²⁴ писав Папі Римському Сіксту IV:

«На початку червня, близько опівночі, ми дізналися новину, що татари атакували володіння [молдавського воеводи] Стефана [...] і захопили великий полон. Наступного дня, коли ми боялися, що татари повернуться під Сучаву, вони з 15-ма тисячами полонених перейшли річку Серет [...] Дружина Стефана з усіма

¹⁹ ПСРЛ. – Т.12. – С.157; Т.18: Симеоновская летопись. – Москва, 2007. – С.249.

²⁰ СИРИО. – Т.41. – №2. – С.9.

²¹ Гулевич В.П. О хронологии правлений и личностях правителей Крымского ханства в 1475–1478 гг. // Золотоордынское обозрение. – Вып.2 (4). – Казань, 2014. – С.172–190; Курат А.Н. Собрание сочинений. – Кн.1: Ярлыки и битики ханов Золотой Орды, Крыма и Туркестана в архиве музея дворца Топкапы / Пер. с тур. Р.Р.Галеева. – Казань, 2014. – №6–7. – С.130; Özyetgin A.M. Altın Ordu, Kırım ve Kazan sahasına ait yarlık ve bitiklerin dil ve üslup incelemesi. – Ankara, 1996. – №IV. – S.117–118; №V. – S.118–120.

²² «Тахт Ель» («Таht Еl»), або «Престольне (Тронне) Володіння» – татарська назва Великої Орди (див.: Трепавлов В.В. Степные империи Евразии: монголы и татары. – Москва, 2015. – С.241–244; Его же. Большая Орда – Тахт эли: Очерк истории. – Тула, 2010. – 112 с.).

²³ Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı. – P.59–63. Переклад листа російською мовою див.: Луняк Е. Письмо Эминек-бея из рода Ширин султану Мехмеду II о делах в Крыму (май 1476) // Источниковедение и историография истории Крыма XV–XX вв.: проблемы и перспективы. – Симферополь, 2016. – С.193–198.

²⁴ Папський нунцій при дворі угорського короля Матьяша Гуньяді (див.: Codex epistolaris seculi decimi quinti. – Т.ІІІ: 1392–1501 / Coll. opera A.Lewicki // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Т.14. – Kraków, 1894. – №208. – P.227; Kalous A. Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku. – Brno, 2010. – P.215–216).

його багатствами сховалася у Хотині, що на відстані половини дня [їзди] від Кам'янця»²⁵.

Але виправа татар виявилася нещасливою. На півночі Молдавії їх розбив сам Стефан, а на півдні 10-тисячне татарське військо молдавани зустріли під Білгородом і не лише розгромили його, а ще й звільнили 5 тис. ясиру²⁶.

У цей час далека Венеція докладала багато зусиль із метою втягнути Велику Орду у війну проти Османської імперії на Балканах. У своєму листі від 18 липня 1476 р. венеціанський дож А.Вендрамін наказав своєму агентові Дж.Б.Тревізано, який перебував у Литві, провести переговори з ханом Агмадом і всіма силами сприяти відправці ординців на війну з турками. Але дож розглядав і альтернативний варіант воєнних дій у Криму:

«[...] і якщо раптом прохід через Дунай і перехід до турецьких земель не буде можливий через ханську волю (Агмада – В.Г.) або через спротив воеводи Стефана, або з інших причин, ти заяви й вимагай від хана (Агмада – В.Г.), щоб він спершу взяв місто Кафу та інші міста їхньої провінції, захоплені турками, а також замок Тана й інші, що знаходяться поблизу кордонів хана»²⁷.

Невідомо, чи провів Дж.Б.Тревізано переговори з Агмадом, оскільки доставка кореспонденції з Венеції до Вільна тривала місяці. Але під час відступу з Молдавії розбитий Емінек отримав звістку, що ворог напав на Крим. Татари покинули захоплену здобич і поспішили на захист своїх земель. Молдавани переслідували їх до самого Криму. У боях загинули два брата Емінека, а сам він ледве врятувався на одному коні. Карачі-бей прорвався на півострів, але там «престольне військо» оточило його у Солхаті²⁸. Згідно з пізніми турецькими джерелами, улітку 1476 р. Менлі Гірей із військом, начебто, рушив на Сарай, але був розбитий «ханом Саїдом Агметом». Кримського хана було поранено, він відступив і сховався в Кирк-Єрі. Ординський хан увірвався на півострів, розорив Солхат і навіть спробував захопити Кафу. Потім він покинув Крим, а замість себе на правлінні залишив Джанібєка²⁹. У цьому джерелі відбилися відголоски справжніх подій, хоча ординським ханом тоді був Агмад, а не Саїд Агмет. Подібну інформацію дають і московські літописи: «Того же [1476] лета посла царь Ахмать ордынскій сына своего съ татары, и взя Крымъ и всю Азигирееву орду, а сына Азигиреева Менгирея съгна, его же Турки посадиша»³⁰.

²⁵ *Epure V.-A.* Quelques considerations sur les relations entre la Moldavie et les tatars le long du XV-eme siecle de la perspective des sources historiques // *Codrul Cosminului*. – №13. – Suceava, 2007. – P.66 (із посиланням на недоступну нам публікацію: *Georgian P.* Tătarii în Țările românești: III Invațiile tătare în veacul al XV și prima jumătate a veacului XVI // *Convorbiri Literare*. – An. LVIII. – №8/9. – Iași, 1926. – P.596).

²⁶ *Veress E.* Acta et epistolae relationum Transylvaniae hungariaeque cum Moldavia et Valachia. – Vol.I: 1468–1540. – Budapest, 1914. – №19. – P.21.

²⁷ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. – Vol.VIII: 1376–1650. – București, 1894. – №XIX. – P.14–15.

²⁸ *Курат А.Н.* Собрание сочинений. – №8. – С.145–146; *Özyetgin A.M.* Altın Ordu, Kırım ve Kazan. – №VI. – S.120–122.

²⁹ *Иналджик Х.* Крым под властью осман и спор о заключении соглашения: по материалам новых документов (2) // *Золотоордынское обозрение*. – Вып.2. – Казань, 2013. – С.121–122.

³⁰ ПСРЛ. – Т.8. – С.183; Т.12. – С.168; Т.24: Типографская летопись. – Петроград, 1921. – С.195.

Те, що літній напад відбувся за наказом Агмада, начебто підтверджує його «ярлик» Іванові III, де хан заявив, що «дети ж его (Гаджи Гірея – В.Г.) по Ордамъ разбежались; четыре (кримських – В.Г.) карачи[-бея] в Крыму (м. Солхат – В.Г.) ся от меня отсидели»³¹. Але достовірність цього джерела сумнівна. А.А.Горській навіть припустив, що це пізня компіляція трьох ярликів: 1472, 1476 і 1480 рр. Термін «отсидеть» означав «перебуваючи в укріпленні, витримати облогу», «відстояти (місто, фортецю), витримати облогу» або «витримати облогу, відсидіти в укріпленому місці»³². Але в реаліях 1476 р. може йтися не про чотирьох, а лише про трьох карачі-беїв, оскільки Абдаллаг був на боці Джанібека Султана. 11 липня 1476 р. посольство Агмада прибуло до Івана III³³. Як бачимо з листа Балтазара з Пісції, на початку червня сили Емінека ще не були розбиті. До Криму він повернувся не раніше середини того ж місяця й потім сидів в облозі у Солхаті. Тільки після цього Агмад мав би отримати вісті про ситуацію. Таким чином, посольство ординського правителя в Москву навряд чи було пов'язане з його «успіхами» у Криму. Швидше за все, в «ярлику» він видав бажане за дійсне. А пояснення титулування Агмада «кримським ханом» у «Зібранні листів султанів» Агмеда Ферідун-бея дав ще В.Д.Смирнов, тож немає потреби ще раз зупинятися на цьому³⁴.

У своєму листі від 17 жовтня 1476 р. Емінек Ширін повідомив султанові, що під час літнього нападу на Крим ординський ворог забрав землі (іллер), «проте він не зміг що-небудь зробити з укріпленням», тобто з Солхатом. При цьому ім'я Джанібека Султана він не згадував. Таким чином, попри успішний напад на Крим, ординці не могли святкувати повну перемогу. На правлінні у Криму не раніше другої половини жовтня 1476 р. закріпився не Агмад, а Джанібек Султан. Він не лише не підтримував Агмада проти Москви, а й сам шукав гарантій Івана III на випадок «истомь»³⁵, якщо йому доведеться покинути півострів. Тут слід згадати, що до війни за кримську спадщину Джанібек Султан кочував на землях хана Магмуда. Цілком імовірно, що не Агмад, а Касим бен Магмуд надав військову допомогу Джанібеку, щоб у разі його перемоги разом виступити проти спільного ворога в особі правителя Великої Орди.

Урядування Джанібека Султана нічим особливим не відзначилося. Його влада в розореному Криму була хиткою. Недаремно він намагався заручитися гарантіями від Івана III. Хан навіть не зумів налагодити карбування власних грошей. Утім і жодних даних про його можливе спільне правління з Нур-Девлетом, як припускав А.М.Некрасов³⁶, у джерелах немає. Навіть найближчі сусіди Кримського ханства не мали про нього достовірної інформації. Зокрема

³¹ *Базилевич К.В.* Внешняя политика Русского централизованного государства: Вторая половина XV в. – Изд. 2-е. – Москва, 2001. – С.147; *Горский А.А.* Москва и Орда. – Москва, 2000. – С.177; Приложение II. – №2. – С.198.

³² *Словарь русского языка XI–XVII вв.* – Вып.14 (Отрава – Персона). – Москва, 1988. – С.29.

³³ ПСРЛ. – Т.8. – С.183; Т.12. – С.168.

³⁴ *Смирнов В.Д.* Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII в. – Санкт-Петербург, 1887. – С.270–272.

³⁵ СИРИО. – Т.41. – №3. – С.14.

³⁶ *Некрасов А.М.* Международные отношения и народы Западного Кавказа (последняя четверть XV – первая половина XVI в.). – Москва, 1990. – С.47.

в листі з Венеції від 10 січня 1477 р. до Дж.Б.Тревізано повідомлялося про свіжі новини з Молдавії, де «татари наблизилися до кордонів молдавського воєводи як визнані та бажані друзі Стефана», але сенат не знав, чи «є вони саме тією силою великого імператора (Агмада – В.Г.), чи того (кримського хана – В.Г.), хто звик володіти [землями] поряд із Кафою, і яким чином це пов'язано з воєводою Стефаном, із котрим вони (кримські татари – В.Г.) ворогували минулого (1476 – В.Г.) року»³⁷.

Весна 1477 р. принесла Криму чергові кардинальні переміни. У Стамбулі було вирішено підтримати на правління у Кримському ханстві Нур-Девлета бен Гаджи Гірея. До новоспеченого кандидата з радісною звісткою вирушив посланець Касим-бей. У середині травня 1477 р. Нур-Девлет написав листа султанові, в якому назвав себе «слугою» Мегмеда II і заявив, що перебуває в повному його розпорядженні³⁸. Одночасно посол султана також побував у хана Агмада, якому приніс «звістку» про захоплене османами Кафінське «царство» (мамлакати Кафа), перемогу над Молдавією, про що ординський правитель знав і сам.

Такий вступ служив султану лише для одного – дати однозначно зрозуміти хану Великої Орди, що новий правитель Криму Нур-Девлет перебуває під захистом Османської імперії, яка не потерпить втручання Агмада у його справи:

«Ця велика перемога (над Молдавією – В.Г.) змусила нас відновити свої колишні запевнення в любові, почати відправляти посланців і послання, що слугують засобом скріплення основ взаємної дружби, щоб дари прояву любові та відданості зростали та множилися щодня. Оскільки славний найвеличніший емір і щасливий шляхетний принц, борець за віру Даулат-хан, який належить до величної династії (Чингізидів – В.Г.), щиро вхопився за “міцну гілку” нашої вічної держави й віковичного халіфату, до нього спрямований наш погляд прихильності, він отримав можливість благосного служіння та похвальних зусиль. Гідним держави був визнаний той, хто проявив щирість, відданість, прихильність і покірність нашій величності, у силу того, що “друг друга є справжній друг”»³⁹.

³⁷ Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. – Vol.VIII. – №XV. – P.9 = Materyaly do historyi Jagiellonów z archiwów weneckich. – Cz.3 / Wyd. hr. A.Czieszkowski // Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. – T.19. – Poznań, 1892. – №XI. – S.27 = Fontes Rerum Polonicarum e tabulario Republicae Venetae exhaustis, collegit, edidit, nonnullisque adnotationibus polonicis munit dr. Augustus comes Cieszkowski. – Seriae II: Fasciculus tertius (Acta Casimiro Jagiellonide regnante). – Posnaniae, 1891. – №73. – P.171 («Rem illam Tartarorum non perfecte intelleximus sed praesertim quenam illa potentia sit magni scilicet Imperatoris an illius qui circa Caffam imperare consuevit, et quomodo se intelligit cum Stephano Vayvoda cui anno superiori sunt adversati»).

³⁸ Özyetgin A.M. Altın Ordu, Kırım ve Kazan. – №VIII. – S.125–126; Kurtoğlu F. İlk kırım hanlarının mektupları // Belleten. – №3/4. – Ankara, 1937. – №3. – S.648.

³⁹ Feridūn Ahmed Bey. Münşe'atü's-Selâtin. Cilt I. – Istanbul, 1285 (1858). – S.289. Щиро вдячний І.Гібадулліну та І.Миргалееву (Казань) за наданий переклад документа до його офіційної публікації. Повний текст див.: Миргалеев И.М., Гибадуллин И.Р. Письмо хану Ахмаду // Золотоордынское обозрение. – Вып.4. – Казань, 2016. – С.894–898.

Щодо долі Менлі Гірея, то турки вивезти його за межі Криму й до 1478–1479 рр. він перебував у невідомій провінції Османської імперії⁴⁰. Справу визначення точного часу, коли його могли вивезти, ускладнено існуванням його монет, карбованих у 882 і 883 роках гіджри (15 квітня 1477 – 3 квітня 1478 рр. і 4 квітня 1478 – 25 березня 1479 рр.)⁴¹. Тому видається можливим припустити, що він покинув Крим після того, як Нур-Девлет став ханом, тобто до середини осені 1477 р., оскільки навігація у Чорному морі навіть у XVIII ст. тривала з березня по жовтень.

Коли саме та за яких обставин відбулася чергова зміна правителя Кримського ханства джерела не повідомляють. Найбільш імовірно, що це сталося влітку 1477 р., точніше у другій половині цієї пори року, оскільки у вересні в Москві ще нічого про це не знали й готували посольство саме до Джанібек Султана⁴². Сам він невдовзі опиниться у столиці Великого князівства Московського⁴³. Як у подальшому склалася його доля – ми не знаємо. Судячи з повного мовчання про нього джерел, імовірно Джанібек пішов із життя невдовзі після того, як покинув Крим.

⁴⁰ Özyetgin A.M. Altın Ordu, Kırım ve Kazan. – №IX. – S.126–127; Kurtoglu F. İlk kırım hanlarının mektupları. – №4. – S.649.

⁴¹ Retowski O. Die Münzen der Girei // Труды Московского нумизматического общества. – Т.2. – Вып.3. – Москва, 1901. – С.283–284; Петовский О.Ф. К нумизматике Гиреев (с 4 таблицами) // Известия Таврической учёной архивной комиссии. – Год 7. – №18. – Симферополь, 1893. – С.100–101; Казаров А.А., Студицкий Я.В., Рева Р.Ю. Монеты хана Муртазы, сына Ахмада (80–90-е годы XV века) // От Онона к Темзе: Чингисиды и их западные соседи: К 70-летию Марка Григорьевича Крамаровского. – Москва, 2013. – Табл.3. – С.346; Шталенков И. К вопросу о «мстиславских» надченах // Банкаўскі веснік. – Сакавік. – Мінск, 2012. – №44. – С.51.

⁴² СИРИО. – Т.41. – №3. – С.13.

⁴³ Там же. – №4. – С.15.

Results and scientific novelty: Djanibek Sultan entered the political arena only in the 70-ies of the 15 century, being a son of Khan Sayyid-Ahmed II and second cousin of the Crimean Khan Mengli Giray, he had a right on the Board in the Crimea, which from the end of the second decade of 15 century became de facto hereditary ulus of Genghis Khan from the kind of Tuka Timur. Not having the strength to fight for power, he was forced to lead a life free of a nomad in the land, subordinate to the Khan Mahmoud ben Küchük Muhammad. But in 1476 internal turmoil in the Crimea, caused by the struggle for power among Karachi-Bey gave him the opportunity to become a Khan. Rebel against the omnipotence of Karachi-Bey Shirin Eminek his brother Hajike Shirin and the second most important in the Crimea Karachi-Bay Abdallah Baryn led Djanibek Sultan to power. His reign was short and not particularlyly apparent. Very soon he was forced to leave the Crimea and in the autumn of 1477 to move to the Grand Duchy of Moscow.

Keywords: Crimean khanate, Great Horde, Ottoman Empire, Venice, Djanibek Sultan, Ahmad, Shirin Eminek, Hajike Shirin, Baryn Abdallah, Ivan III.

